

UNIVERSITATEA DE NORD BAIA MARE

FACULTATEA DE LITERE

MASTERAT: DREPTURILE OMULUI, DEMOCRAȚIE, PACE ȘI TOLERANȚĂ

Drepturile omului – o idee a modernității

*Drepturile omului în operele marilor gânditori ai sec.
XVIII-lea*

- *Montesquieu*
- *Jean-Jacques Rousseau*

Drepturile omului în operele marilor gânditori ai sec. XVIII-lea

În secolul al XVIII-lea, problemele omului au fost abordate de numeroși mari gânditori, dintre care mă voi opri în special asupra lui **Montesquieu** și **Rousseau**. Montesquieu (1689-1755), revendicat și de istoria ideilor politice, sociologice, istorice, economice, este, în opinia multor autori din domeniu, un mare reprezentant al filosofiei dreptului. Aspirând să confere dreptului și tuturor disciplinelor umaniste același grad de rigoare cu cel al științelor naturii, Montesquieu formulează chiar în prima fază a lucrării sale „*Despre spiritul legilor*”¹ o definiție a legii în manieră scientistă. „*Legile, în sensul cel mai larg, sunt raporturi necesare, care derivă din natura lucrurilor și, în acest sens, toate lucrurile au legile lor*”. Convins că întreaga existență materială și spirituală este supusă legilor, că „a fi” și „a fi supus legii” este același lucru, Montesquieu continuă astfel: „divinitatea are legile sale, lumea materială are legile sale, inteligențele superioare omului au legile lor, omul are legile sale”.

Concentrând întreaga și ampla cercetare asupra legilor, care guvernează viața omului, Montesquieu pune în aplicare vechea distincție dintre omul ca *ființă fizică* și omul considerat ca o *ființă intelectuală, morală*. Omul „ca ființă fizică este ca și celelalte corpuri, guvernat de legi invariabile, adică de legile materiei și vieții”². Ca ființă inteligentă, omul este capabil de acțiune dezordonată și pentru reglementarea comportamentului său sunt necesare alte legi „pe care le stabilește el însuși”.

Înainte de a analiza în ansamblu originea, natura și rolul legilor pozitive, Montesquieu vorbește de legi ale naturii umane, „astfel numite pentru că ele derivă exclusiv din constituția ființei noastre”, pentru că ele acționează și înaintea și după stabilirea societăților, vor fi mai bine cunoscute studiind omul primitiv, când ele acționează singure. Omul în stare naturală este deci prin firea sa blând, timid, fricos, înclinat nu să atace și să subjuge pe alții, ci să se ascundă și să fugă de ei. Prima lege a naturii umane ar fi deci legea fricii, a păcii, conchide Montesquieu în opoziție cu Hobbes, care văzuse omul natural ca ființă ticăloasă, agresivă, violentă (homo-homini lupus)³.

Contrar viziunii lui Hobbes, Montesquieu ca și contemporanul său mai tânăr, Rousseau – despre care voi vorbi în următorul subcapitol -, este convins că viața oamenilor în stare naturală este pașnică,

---

¹ Charles Louis de Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura Științifică, București, 1964, pag. 234

² Georgescu Ștefan, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor*, Partea I, Editura All Beck, București, 1998, pag. 122

³ Montesquieu, *Op. Cit.*, pag.26

violențele și războiul fiind produse ale vieții sociale. Omul, dotat cu inteligența și cu voința liberă, încalcă sistematic ordinea naturală stabilită pentru el, din cauză că este expus „ignoranței și erorii, ca toate inteligențele finite” și că este supus la mii de pasiuni. Voi reproduce un lung pasaj, în care Montesquieu argumentează ideea că societatea este leagănul dreptului – „*Îndată ce oamenii sunt în societate, ei pierd sentimentul slăbiciunii lor; egalitatea dintre ei încetează și starea de război începe. Fiecare societate particulară ajunge să simtă forța sa, ceea ce produce o stare de război de la o națiune la națiune. Particularii în fiecare societate încep să simtă forța lor; ei caută să întoarcă în favoarea lor principalele avantaje ale acestei societăți: ceea ce determină între ei o stare de război. Aceste două feluri de stare de război fac să se stabilească legi printre oameni*”- idee susținută cu alte argumente de întreg jusnaturalismul modern, de la Grotius până la Kant. Vor fi stabilite legi care vor să reglementeze raporturile dintre popoare, legi care alcătuiesc dreptul internațional. Montesquieu arată în ce condiții au apărut normele de conduită în relațiile dintre popoare. Oamenii, ca locuitori ai unei planete, au legi privitoare la raporturile dintre aceste popoare⁴. Pentru că societatea trebuie menținută, se vor stabili legi care să reglementeze raporturile dintre cei care guvernează și cei care sunt guvernați, este dreptul public și legi ale raporturilor pe care toți cetățenii le au între ei: dreptul civil (privat).

Legile internaționale, politice și civile – toate voite, instituite – alcătuiesc substanța principală a dreptului. Aprofundând analiza genezei legilor, Montesquieu arată că instituirea lor trebuie să țină seama de caracteristicile țării în care sunt adoptate, cum sunt: clima, relieful, întinderea teritoriului, religia și obiceiurile locuitorilor, numărul, ocupațiile, schimburile lor, dar legile trebuie să se raporteze mai ales la forma de guvernământ, la natura și la principiul guvernării. În lucrarea sa, el își asumă sarcina examinării tuturor acestor raporturi, pentru că fiind spiritul societății „*ele formează toate împreună ceea ce se numește spiritul legilor*”. Spiritul comunității astfel înțeles, apare ca sursă directă a legilor (ca spirit al lor), iar factorii numeroși și eterogeni care îl definesc, apar ca sursă indirectă a legilor. Esențial este că, în viziunea lui Montesquieu, fiecare comunitate - popor, națiune trebuie să creeze propria sa legislație politică și civilă corespunzătoare cu spiritul său propriu, specific pentru el.

Recunoscând rolul important al legilor pozitive în reglementarea, conducerea și controlul vieții oamenilor, Montesquieu precizează că ele nu trebuie să corijeze totul. Emanatie a spiritului comunității, legile trebuie să evite să schimbe spiritul general, al unei națiuni, pentru că „natura repară totul”, este convenabil ca legile „să ne lase așa cum suntem”. Ordinea tratării diverșilor factori care determină

---

⁴ Idem., pag. 15

spiritul legilor este diferită de cea relatată mai sus. Montesquieu începe cu cel mai important, în opinia sa, anume cu forma de guvernământ. Este cel mai important pentru că sunt sau pot fi legi incompatibile cu o anumită guvernare.

Inspirându-se din clasificarea făcută de Platon, după criteriul numărului deținătorilor puterii, în trei forme fundamentale: a) *monarhie*, b) *aristocrație*, c) *democrație*, - care se pot însă prezenta și ca forme degenerate, respectiv ca *tiranie*, *oligarhie* și *demagogie*, Montesquieu, deși renunță la criteriul platonian, adoptă o **clasificare trihotomică** prin afirmația că „există trei tipuri de guvernământ: *republican*, *monarhic* și *despotic*”⁵.

În analiza fiecăreia dintre aceste trei forme de guvernământ, Montesquieu introduce o diferență între natura guvernării și principiul ei: „natura sa este ceea ce o face să fie așa cum este, iar principiul său - ceea ce o face să acționeze.” Una este structura sa particulară, iar cealaltă pasiunile umane care o fac să funcționeze. Or, legile nu trebuie să fie mai puțin relative la principiul fiecărei guvernări decât la natura sa. Cum, în optica lui Montesquieu, „principiul are asupra legilor o supremă influență, (...) odată stabilit se vor vedea curgând legile ca din izvorul lor”⁶.

Republica este definită de Montesquieu ca guvernarea în care puterea suverană este deținută sau de întreg poporul, și atunci se numește *republică democratică*, sau de o parte a poporului și se numește *republică aristocratică*. Autorul se ocupă predilect de republica democratică, a cărei lege fundamentală este instituirea votului universal. Poporul care are puterea suverană trebuie să facă el însuși tot ceea ce poate să facă bine, iar ceea ce el nu poate să facă bine, trebuie să facă prin mandatarii săi. Pentru că, în republica democratică, cei care fac și cei care aplică legile le sunt ei înșiși supuși, este necesară instituirea virtuții ca resort, ca suport al existenței și funcționării acestei forme de guvernământ.

Cercetând raportul legilor cu natura și principiul guvernării monarhice, Montesquieu definește **monarhia** ca regimul în care „unul singur guvernează, dar prin legi stabilite și fixe”. Caracteristica pentru guvernământul monarhic este existența a două pături sociale intermediare între monarh și popor, anume nobilimea și clerul, pături care îndeplinesc o funcție moderatoare, de regularizare a nivelului puterii monarhului, împiedicându-l să devină absolut, să decadă în despotism. Dar dacă lipsește un

---

⁵ Idem., pag. 34

⁶ Idem., pag. 35

resort, există un altul: este onoarea care „poate inspira cele mai frumoase acțiuni” și „adăugată forței legilor să conducă la scopul guvernării”⁷.

Guvernarea monarhică favorizează libertatea, dar exclude egalitatea, fiind dimpotrivă un regim de privilegii ale coroanei, ale nobilimii, ale clerului, ale breslelor etc. Onoarea și ambiția menținerii rangului determină miracolul că fiecare cetățean realizează binele comun crezând că realizează interesele sale particulare. Onoarea este, deci, principiul de funcționare a monarhiei „ea dă aici viața legilor”, cu care se află, de altfel, în raport de complementaritate, în sensul că spețele, care corespund unor lacune vor fi rezolvate după regulile onoarei.

Monarhia este considerată de Montesquieu o formă de guvernământ adecvată pentru țări cu întindere mijlocie și nivel elevat, cum sunt majoritatea țărilor europene. **Despotismul** este, în natură sau structura sa, tot o monocrație, puterea este deținută de un singur om, dar este exercitată fără legi, în funcție exclusiv de voința și capriciile deținătorului ei. Paradoxul despotismului constă în faptul că, cu cât întinderea țării este mai mare cu atât despotul se ocupă mai puțin de treburile ei și e mai preocupat de problemele de palat și îmbătat de plăceri. De aceea, legea fundamentală a despotismului este instituirea unui vizir căruia i se încredințează întreaga putere locală.

Libertatea nu există decât acolo unde nu se abuzează de putere. Or, „este o experiență eternă că orice om care are putere este tentat să abuzeze de ea.... Pentru a nu se putea abuza de putere, trebuie ca, prin ordinea lucrurilor, *puterea să stăvilească puterea*”. Este formularea cea mai clară și mai bine justificată de principiul separării puterilor în stat, pe care nu el l-a inventat; (fusesse formulat de Locke în secolul anterior), dar căruia el i-a dat strălucire, făcându-l fundamentul libertății politice, potrivit căruia un cetățean să nu se teamă de un alt cetățean. Textul invocat de toți, dar necitat de mulți este următorul: „când în aceeași persoană sau în același corp de magistratură puterea legislativă este reunită cu puterea executivă nu există deloc libertate, pentru că există teama de a face legi tiranice pentru a le exercita în mod tiranic.”⁸. Nu există deloc libertate dacă puterea judecătorească nu este separată de puterea legislativă și de cea executivă.

Un mare merit al lui Montesquieu este de a fi înțeles în context, raportul dintre legi și libertate. Diferit de Spinoza, de exemplu, care le separase, afirmând că libertatea constă în a face tot ce nu este

---

⁷ Georgescu Ștefan, *Op. Cit.*, pag. 128

⁸ Idem., pag. 129

reglementat de legi, care nu arată ora la care să te trezești dimineața, ce să mănanci la micul dejun, cum să te îmbraci etc.⁹.

Adept al dreptului natural, Montesquieu are meritul de a fi contribuit direct la pregătirea ideologică a Revoluției franceze din 1789. În cele din urmă, pot să menționez că urmărind șirul ideilor reflectate de Montesquieu în gândirea sa despre om, el definește libertatea unui individ ca fiind „un drept de a face tot ceea ce îngăduie legile”. Această filosofie are un caracter progresist, deoarece referindu-se la componentele esențiale ale societății afirmă că, „după cum oamenii au renunțat la independența lor naturală pentru a trăi sub ascultarea legilor politice, ei au renunțat și la comunitatea lor naturală a bunurilor pentru a trăi sub ascultarea legilor civile”, menționând, în concluzie, că primele legi reprezintă libertatea, iar cele din urmă, proprietatea.

Montesquieu face din legi instrumentul libertății: libertatea este dreptul de a face tot ce legile permit, dacă cineva ar vrea să facă și ceea ce interzic ele, n-ar fi liber, pentru că alții ar putea face același lucru.

Jean Jacques Rousseau

Ca filosof al dreptului, Jean-Jacques Rousseau este în mod paradoxal, atât succesori al jusnaturalismului, cât și adversar al acestei școli, concepția lui înscriindu-se, în general, pe linia contractualismului voluntarist inaugurat de Hobbes. Ajungând secretar al ambasadorului Franței la Veneția, devine mare scriitor și filosof francez. Revenind la Paris, scrie lucrarea de răsunset „*Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*”, 1754, urmată de alte lucrări care l-au consacrat definitiv, precum „*Contractul social*”, 1762 și „*Émile*”. În filosofie are reputația de a fi fost un gânditor spiritualist, care pune rațiunea în slujba sentimentului. Plecând și el de la ideea că omul ar fi trăit inițial într-o stare naturală, Rousseau afirmă că în această stare presocială omul trăia într-adevăr izolat de alți oameni, dar nu de frica acestora, cum afirmă Hobbes, ci pentru că omul nu avea nevoie de ceilalți oameni. Pentru că „omul este bun de la natură” el nu poate fi lup pentru ceilalți oameni, iar viața omului neangajat în societate nu este un război fratricid, ci, dimpotrivă, o viață pașnică, trăită într-o fericită sălbăticie. Viața sălbaticului fără nevoi nu este numai prejudicială, cum o vede Locke, ci efectiv

---

⁹ Idem., pag. 130

presocială. Viziunea lui Rousseau asupra vieții omului în stare naturală este redată în *Discurs*, în termenii următori: “Îl văd potolindu-și foamea sub un copac, potolindu-și setea cu apa primului pârâu, găsindu-și odihna la piciorul arborelui care l-a hrănit; și iată nevoile lui satisfăcute”¹⁰.

Omul natural nu are nici o nevoie de ceilalți oameni pe care nici nu-i cunoaște, întrucât „dorințele lui nu depășesc nevoile fizice; singurele dorințe pe care le cunoaște în lume sunt hrana și odihna, singurele rele de care se teme sunt durerea și foamea”¹¹. Omul, această ființă liberă cu suflet senin și corp sănătos, este făcută pentru starea sălbatică (el socotește starea naturală ca „cea mai prielnică păcii și cea mai potrivită pentru omenire”), dar aceasta nu este pentru el decât tranzitorie, căci spre nefericirea lor oamenii posedă două facultăți, care i-au scos din această stare, făcându-i să caute să se apropie de alții, pentru a gusta bucuriile familiei și a accede la un minimum de moralitate. În acest fel, oamenii au intrat într-o situație intermediară între starea sălbatică și societatea stabilă, despre care Rousseau crede că „a fost probabil epoca cea mai fericită și cea mai durabilă, din istoria umanității”¹².

Stabilirea și strângerea relațiilor dintre oameni a dus cu timpul la apariția societății, care, în opinia lui Rousseau, a fost sursa decăderii omului. Cheia mecanismului de formare a societății este socotită instituirea inegalității de avere, care ar fi apărut atunci când un om mai puternic a încercuit un câmp, spunând „acesta este al meu”¹³. Contrar altor gânditori care fac elogiul proprietății, considerând-o un drept imprescriptibil, Rousseau apreciază apariția ei ca fiind primul factor al nefericirii omului, la care s-a adăugat dominația politică, generată de un regim artificial de inegalitate.

Apreciind natura contractului, Rousseau afirmă că prin el fiecare dintre noi pune în dispoziția comună persoana și toată puterea ei, pusă sub conducerea supremă a voinței generale, devenind, fiecare, parte indivizibilă a întregului¹⁴. Apariția, grație contractului, a acestui întreg, adică a unui corp social¹⁵, dă naștere unei voințe generale, care devine în gândirea juridico-politică a lui Rousseau cel mai important factor. El a redat problema fundamentală a teoriei sociale pe care trebuie s-o soluționeze prin

---

¹⁰ J.J.Rousseau, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, Editura Științifică, București, 1958, pag. 118

¹¹ *Idem.*, pag. 119

¹² *Idem.*, pag. 127

¹³ *Idem.*, pag. 118

¹⁴ J.J.Rousseau, *Contractul social*, Editura Științifică, București, 1957, pag. 101

¹⁵ *Idem.*, pag. 140

ideea de contract social în termenii următori: „a găsi o formă de asociere, care să apere și să protejeze cu toată forța comună persoana și bunurile fiecărui asociat și în cadrul căruia fiecare dintre ei, unindu-se cu toți, să nu asculte, totuși, decât de el însuși și să rămână tot atât de liber ca mai înainte”¹⁶.

Rousseau arată cum prin contract fiecare, unindu-se cu toți, nu se unește cu nici unul în particular, asociindu-se tuturor, nu se asociază cu nimeni anume, rămânând liber și egal și dobândind în plus beneficiile solidarității.

Așa cum a sesizat Kant, problema care l-a preocupat pe Rousseau a fost de a ști cum trebuie să progreseze civilizația pentru a dezvolta înclinațiile umanității ca specie morală. Străduința lui a vizat să nu separe viața juridico-politică de morală. Contractul dă naștere unei voințe generale care face ca, chiar în momentul în care se părea că totul îi este luat individului, totul să-i fie dat; în fruntea valorilor originare pe care contractul social este menit să le conserve stă *libertatea* – valoare supremă în concepția lui Rousseau, care arată că „a renunța la libertatea ta înseamnă a renunța la calitatea ta de om, la drepturi umane, ba chiar și la datoriile tale. Nu există nici o despăgubire posibilă pentru cel care renunță la toate; o astfel de renunțare este incompatibilă cu natura omului”¹⁷.

Cu dispariția libertății dispăre orice moralitate. Rousseau arată că nu se poate garanta această libertate decât prin legi capabile să împiedice ca oamenii buni să fie oprimați de cei răi. Admirator al apologiei libertății lui Rousseau, el însuși apărător fervent al libertății tuturor, Kant îl numea pe Rousseau „Newtonul lumii morale”, pentru că explică această lume printr-un singur principiu al libertății, după cum Newton explica lumea fizică prin principiul atracției universale; la Rousseau libertatea face parte din om, arată Kant, așa cum gravitația face parte din materie la Newton. Noutatea contractualismului rousseauist constă în ideea că pactul nu înseamnă nici cedarea tuturor drepturilor de către contractanți, ca la Hobbes, nici renunțarea parțială la ele, ca la Lock. Contractul nu implică la Rousseau nici un fel de înstrăinare de drepturi, ci numai un schimb avantajos; prin contract, oamenii conferă statului drepturile lor naturale și le primesc imediat cu nume schimbat de drepturi civile, care conțin în plus garanții ale exercitării lor.

Astfel, arată Rousseau, în locul unui mod de viață nesigur și precar, oamenii primesc prin beneficiul solidarității induse de pact un altul mai bun și mai sigur, în locul independenței naturale, primesc libertatea, propria siguranță, în locul forței proprii totdeauna vincibilă, primesc dreptul a cărui

---

¹⁶ Idem., pag. 99

¹⁷ Idem., pag. 91

forță este invincibilă. Esențialul filosofiei juridice a lui Rousseau este ideea instaurării domniei legii și, prin ea, a domniei poporului care este în același timp autorul și supusul ei: căci aceeași voință care face legile, se supune lor. Egalitatea oamenilor constă în faptul că ei sunt asemănători în demnitate, pentru că, legea fiind a tuturor, nu este a nimănui în particular. De aceea legea trebuie pusă deasupra oamenilor și nu un om deasupra altora, arată Rousseau într-o scrisoare din 1767, către marchizul de Mirabeau, tatăl său. Egalitatea implică libertatea, căci „ascultarea de o lege pe care singur ți-ai stabilit-o înseamnă libertate”¹⁸.

În concluzie, următoarele lucruri sunt necesar de precizat: problematica drepturilor omului a fost și este studiată de alți mulți filosofi. Dar anume ideile analizate mai sus au fost și răman piatră filosofică de temelie pentru consacrarea drepturilor omului în acte normative. Montesquieu și Rousseau –împreună cu alți gânditori -, au dat expresii noi dezvoltării ideilor de drepturi inerente naturii umane, de drepturi care nu derivă dintr-o recunoaștere pozitivă, adică istoric determinată, ele rămânând valabile peste circumstanțele istorice, sociale și politice; au dat noi expresii ideilor de democrație, de drepturi, de conviețuire în societate, de libertate, egalitate, fraternitate.¹⁹

Bineînțeles și incontestabil, problema drepturilor și libertăților fundamentale ale omului rămâne o preocupare constantă a marilor filosofi și în următoarele decenii. Consider, totuși, că începând cu sfârșitul secolului XVIII, problema drepturilor omului trece printr-o nouă fază de dezvoltare - consacrarea drepturilor și libertăților omului în instrumente juridice, inițial naționale, locale, pentru ca în procesul de evoluție să fie stipulate și consacrate, fie și mult mai tarziu, în documente internaționale și să devină ceea ce noi astăzi recunoaștem cu toții - sistemul contemporan al Dreptului internațional al Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului.

Procesul evoluției nu a fost unul simplu, ci un proces complicat, de durată, care a cunoscut progrese și stagnări, deseori a fost marcat de regrese, dar, totuși, având ca temelie ideile filosofice ale marilor gânditori adaptate la realitățile concrete, drepturile și libertățile fundamentale ale omului au devenit una din valorile fundamentale ale societății contemporane.

---

¹⁸ Idem., pag. 108

¹⁹ Irina M. Zlătescu, Drepturile omului – un sistem în evoluție, IRDO, București, 2007, pag. 14

BIBLIOGRAFIE FINALĂ

1. Ștefan Georgescu, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor*, Partea I, Editura All Beck, București, 1998
2. Charles Louis de Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura Științifică, București, 1964
3. J.J.Rousseau, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, Editura Științifică, București, 1958
4. J.J.Rousseau, *Contractul social*, Editura Științifică, București, 1957
5. Victor Dan Zlătescu, Irina Moroianu Zlătescu, *Repere pentru o filosofie a drepturilor omului*, IRDO, București, 2003
6. Irina Moroianu Zlătescu, Radu C. Demetrescu, *Din istoria drepturilor omului*, Ediția a doua, IRDO, București, 2003